

Zawarcie małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej w sytuacji sporządzenia aktu małżeństwa z naruszeniem artykułu 8 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego Glosa aprobująca do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 roku (III CZP 71/22)

Conclusion of a civil marriage in the religious form in the case of a marriage certificate drawn up
in infringement of Article 8 of the Polish Family and Guardianship Code. The approving
commentary on the judgment of the Supreme Court of 10 May 2023 (III CZP 71/22)

KATARZYNA WOCH*

 <https://orcid.org/0000-0003-1176-6135>

Streszczenie: Glosa poddaje analizie uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 r. (III CZP 71/22). Stwierdzono w niej, że dla oceny, czy związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego wywołuje także skutki zawarcia małżeństwa zgodnie z prawem polskim, fundamentalne znaczenie mają kryteria określone w art. 1 § 2 k.r.o. Oznacza to, że jednym z warunków *sine qua non*, od którego ustawodawca uzależnia zawarcie małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej – pomimo przeważającego poglądu o deklaratoryjnym charakterze aktów stanu cywilnego – jest sporządzenie aktu małżeństwa. Dokonując oceny tytułowej uchwały, rozważono, czy możliwe jest przypisanie aktom stanu cywilnego nie tylko deklaratoryjnego, lecz także, w zależności od okoliczności, konstytutywnego charakteru. Podjęto się też odpowiedzi na pytanie o wzajemną relację pomiędzy art. 1 § 2 i art. 8 k.r.o. w kontekście możliwości zakwestionowania istnienia małżeństwa cywilnego, w sytuacji gdy kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa pomimo naruszenia wymogów, o których mowa w art. 8 k.r.o., w szczególności zaś uchybienia przez duchownego terminowi do przekazania zaświadczenia o złożeniu wobec niego wymaganych prawem oświadczeń woli. W wyniku przeprowadzonej analizy zaaprobowano pogląd, zgodnie z którym sporządzenie aktu małżeństwa jest warunkiem koniecznym zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej. Regulacje z art. 8 k.r.o. należy traktować jako szczególną procedurę administracyjną, której naruszenie może prowadzić do odmowy sporządzenia aktu małżeństwa. Ewentualne uchybienia w tym zakresie nie mogą same w sobie skutkować ustaleniem nieistnienia małżeństwa.

Słowa kluczowe: wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa; akt małżeństwa; duchowny; *matrimonium non existens*; konkordat

* Mgr, Katedra Prawa Rzymskiego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20–950 Lublin, e-mail: katarzyna.woch@kul.pl.

Abstract: The present commentary analyses the resolution of a panel of seven judges of the Polish Supreme Court of May 10, 2023 (III CZP 71/22). The Court stated that the criteria provided in Article 1 § 2 of the Family and Guardianship Code are of fundamental importance to assess whether a marriage governed by a church's or other religious organization's internal law produces the effects of marriage concluded in accordance with Polish law. This means that one of the *sine qua non* conditions of the conclusion of civil marriage in the religious form – despite the prevailing view on the declaratory nature of civil status records – is drawing up a marriage certificate. When assessing the aforementioned resolution, this paper considers whether it is possible to assign to civil status acts not only a declaratory nature but also, depending on the circumstances, a constitutive character. This paper also addresses the question of the mutual relationship between Articles 1 § 2 and 8 of the Family and Guardianship Code in the context of possibly questioning a civil marriage's existence in situations wherein the registrar draws up a marriage certificate despite violations of the requirements in the latter provision – particularly when the clergyman has failed to meet the deadline defined in Article 8 § 3. The author approves of the view that the drawing up of the marriage certificate is a necessary condition for the conclusion of civil marriage in the religious form. The regulations under Article 8 of the Family and Guardianship Code should be treated as a special administrative procedure, the violation of which may lead to a refusal to draw up a marriage certificate. However, any shortcomings in this respect cannot in themselves result in the declaration of the nonexistence of a civil marriage.

Key words: religious form of concluding marriage; marriage certificate; clergyman; *matrimonium non existens*; concordat agreement

Teza: Niezależnie od tego, czy dopełnione zostały wymagania przewidziane w art. 8 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹, małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, a kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa (art. 1 § 2 k.r.o.).

Wprowadzenie

W dniu 28 lipca 1993 r. między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany został Konkordat², do którego najistotniejszych postanowień zalicza się m.in. możliwość zawierania małżeństw

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm., dalej: k.r.o.

² Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318, dalej: Konkordat.

kanonicznych wywierających takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim³. Na mocy art. 10 ust. 1 Konkordatu do polskiego porządku prawnego wprowadzona została nowa, alternatywna forma zawarcia małżeństwa cywilnego. Tym samym przyznano nupturientom, którzy chcą zawrzeć małżeństwo zgodnie z zasadami prawa kanonicznego, wolność w zakresie wyboru tzw. wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa cywilnego⁴.

Należy również odnotować, że art. 10 ust. 1 Konkordatu nie ma charakteru postanowienia samowystępczego⁵. Nie mógł więc być samodzielną podstawą aktu stosowania prawa⁶ i wymagał dokonania zmian w prawie polskim⁷. W konsekwencji, ratyfikacja Konkordatu spowodowała zmianę treści art. 1 § 2 k.r.o.⁸, zgodnie z którym:

Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednooczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Gdy zostaną spełnione wymienione przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego.

Jednocześnie w art. 8 k.r.o. skonkretyzowano procedurę zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej. Przewidziano w szczególności, że duchowny jest zobowiązany do przekazania zaświadczenia o zawarciu

³ Warto zauważyć, że postanowienia dotyczące tzw. małżeństwa konkordatowego zostały przewidziane nie tylko w Konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, lecz również chociażby z Włochami (1929 r. i 1984 r.), Hiszpanią (1976 r.), Maltą (1993 r.) czy Litwą (2000 r.).

⁴ Krajczyński 2011, 148.

⁵ Góralski 2013, 99.

⁶ Biernat, Niedźwiedź 2012, 97.

⁷ Krukowski 2018, 52.

⁸ Zmiana treści wskazanej regulacji została dokonana ustawą z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 1998 r. Nr 117, poz. 757.

małżeństwa do urzędu stanu cywilnego przed upływem pięciu dni od zawarcia małżeństwa.

W doktrynie nie ma zgodności co do znaczenia sporządzenia aktu małżeństwa w sytuacji zawierania związku małżeńskiego w trybie art. 1 § 2 k.r.o.⁹ Ponadto w różny sposób określany jest charakter terminu do przekazania zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o.¹⁰ Co za tym idzie, powstaje wątpliwość, czy procedurę przekazania przez duchownego zaświadczenia o zawarciu małżeństwa należy rozpatrywać z punktu widzenia przesłanki koniecznej zawarcia małżeństwa, a niedopełnienie wymogów przewidzianych w art. 8 k.r.o. – w sytuacji sporządzenia aktu małżeństwa – traktować jako podstawę do żądania ustalenia nieistnienia małżeństwa. Z tego też względu należy podkreślić znaczenie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego (SN) podjętej w sprawie III CZP 71/22 z dnia 10 maja 2023 r.¹¹

1. Okoliczności faktyczne sprawy i zagadnienie prawne przedstawione przez sąd pytający

Zagadnienie prawne przedstawione powiększonemu składowi SN zostało sformułowane na gruncie stanu faktycznego, który może być streszczony jak następuje. W dniu 29 grudnia 2007 r. strony procesu zawarły małżeństwo podlegające prawu Kościoła Rzymskokatolickiego, deklarując w obecności duchownego wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa zgodnie z prawem polskim. Z powodu niedopatrzenia wikariusza zaświadczenie, o którym mowa w art. 8 § 2 i 3 k.r.o., zostało przekazane do urzędu stanu cywilnego po upływie pięciu dni od dnia zawarcia małżeństwa. Proboszcz parafii, w której zostało zawarte małżeństwo, poczynił starania w celu

⁹ Wśród pozycji bibliograficznych, odnoszących się do charakteru aktu małżeństwa w procedurze zawarcia małżeństwa wyznaniowego ze skutkami cywilnoprawnymi, można wymienić chociażby następujące: Baranowska 2014, 123–141; Domański 2006, 86–99; Mączyński 2003, 127–149; Mezglewski 1999, 245–265; Smyczyński 2006, 100–103; Pęczyk-Tofel, Tofel 2007, 58–70; Tunia 2020, 307–331.

¹⁰ Na ten temat zob. m.in. Góralski 1998, 65–67; Krukowski 1999, 224; Szczyrba 2003, 121–131; Wójcik 2016, 105–119.

¹¹ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 r., III CZP 71/22, OSNC 2023, nr 10, poz. 94.

zniwelowania negatywnych skutków zaniedbania swego współpracownika. Zaproponował stronom ponowne zawarcie małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, wyrażając gotowość pokrycia związanych z tym kosztów. Strony nie zgodziły się na takie rozwiązanie. W tej sytuacji – za sugestią pracownika urzędu stanu cywilnego – w zaświadczeniu o zawarciu małżeństwa sporządzonym przez wikariusza, proboszcz dokonał zmiany daty zawarcia małżeństwa z dnia 29 grudnia 2007 r. na dzień 5 stycznia 2008 r. Na podstawie zmienionego zaświadczenia, w dniu 10 stycznia 2008 r., kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa stron.

Po opisanych wydarzeniach strony procesu przez wiele lat trwały we wspólnym pożyciu, zaciągając zobowiązania kredytowe na łączną kwotę 700 000 zł. W dniu 30 stycznia 2017 r. jedno z małżonków wystąpiło z powództwem o orzeczenie separacji i ustalenie na jego rzecz obowiązku alimentacyjnego. Drugie z małżonków wystąpiło zaś z powództwem o ustalenie nieistnienia małżeństwa. Wyrokiem z dnia 31 maja 2017 r. sąd I instancji oddalił powództwo o ustalenie nieistnienia małżeństwa, wywodząc że, pomimo uchybienia terminowi do przekazania zaświadczenia o złożeniu wymaganych prawem oświadczeń woli w obecności duchownego, w sprawie zostały spełnione przesłanki, o których mowa w art. 1 § 2 k.r.o. Ocenę prawną co do spełnienia przesłanek określonych w przywołanym przepisie podzielił również sąd II instancji i w konsekwencji nie znalazł podstaw do zmiany zaskarżonego wyroku.

Sąd Najwyższy, rozpoznający skargę kasacyjną strony powodowej w sprawie o ustalenie nieistnienia małżeństwa, przedstawił do rozstrzygnięcia składowi powiększonemu tego sądu następujące zagadnienie prawne:

Czy zostaje zawarte małżeństwo (art. 1 § 2 k.r.o.) w przypadku, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa na podstawie zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., podpisanego przez innego duchownego i przekazanego do urzędu stanu cywilnego po upływie terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o.?

Sąd pytający zwrócił uwagę, że w doktrynie prezentowane są trzy stanowiska co do charakteru prawnego sporządzenia aktu małżeństwa po zawarciu małżeństwa w formie wyznaniowej. Pierwszy z tych poglądów opiera się na założeniu, że sporządzenie aktu małżeństwa jest przesłanką materialnoprawną zawarcia małżeństwa i ma charakter konstytutywny. Zgodnie z drugim stanowiskiem czynność ta stanowi dopełnienie przesłanki koniecznej do powstania stosunku prawnego, zaś zgodnie z trzecim – sporządzenie aktu małżeństwa ma jedynie charakter deklaracyjny. Sąd pytający zauważył również, że w sposób niejednolity postrzegany jest charakter terminu do przekazania przez duchownego zaświadczenia o zawarciu małżeństwa wyznaniowego ze skutkami cywilnego i skutków jego niezachowania. Pięciodniowemu terminowi, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o., przypisuje się charakter zawity (prekluzyjny), instrukcyjny lub porządkowy.

Zdaniem sądu pytającego sposób sformułowania art. 1 § 2 k.r.o. uniemożliwia przyjęcie poglądu, że w przypadku małżeństwa wyznaniowego sporządzenie aktu małżeństwa ma charakter wyłącznie deklaracyjny. Gdyby zaakceptować bowiem to stanowisko, trudno byłoby choćby wskazać cel, dla którego kierownik urzędu stanu cywilnego miałby odmawiać rejestracji związku małżeńskiego. W ocenie sądu pytającego nie sposób również zgodzić się ze stanowiskiem, że przekroczenie terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o. powoduje skutek w postaci niezawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, nawet jeżeli finalnie został sporządzony akt małżeństwa. Do przesłanek powództwa o ustalenie nieistnienia małżeństwa, gdy został sporządzony akt małżeństwa, nie należą warunki określone w art. 8 § 3 k.r.o. Jednocześnie nie można tracić z pola widzenia, że sporządzenie aktu małżeństwa dokonane w sposób sprzeczny z przepisami prawa sanowałoby uchybienia, które miały miejsce przed sporządzeniem aktu, pomimo braku wyraźnej woli ustawodawcy w tym zakresie. To z kolei mogłoby prowadzić do bezpodstawnego zróżnicowania statusu osób zawierających małżeństwo, które są w takiej samej sytuacji faktycznej i prawnej oraz uzależnienia go od decyzji kierownika urzędu stanu cywilnego.

2. Stanowisko składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Skład siedmiu sędziów SN, rozstrzygający przywołane powyżej zagadnienie prawne, w pierwszej kolejności przeprowadził analizę charakteru prawnego sporządzenia aktu małżeństwa w procedurze zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej i opowiedział się za jego konstytutywnym charakterem. Zauważył, że za taką oceną przemawiają przede wszystkim wnioski wynikające z wykładni językowej art. 1 § 2 i art. 2 k.r.o. Pierwszy z wymienionych przepisów jednoznacznie wskazuje: „Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy [...] i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa [...]”, zaś art. 2 k.r.o. *explicite* wiąże możliwość wystąpienia z powództwem o ustalenie nieistnienia małżeństwa z niezachowaniem „przepisów artykułu poprzedzającego”. Podzielił również stanowisko sądu pytającego – gdyby sporządzenie aktu małżeństwa miało wyłącznie charakter deklaracyjny, regulacja zawarta w art. 1 § 2 zdanie drugie k.r.o. byłaby zbędna, a przez to również sprzeczna z koncepcją racjonalnego ustawodawcy. Zgodnie z nią, w razie spełnienia przesłanek wymienionych w zdaniu poprzedzającym, małżeństwo uznaje się za zawarte w chwili złożenia oświadczeń woli w obecności duchownego. Podobnie za przekonujący uznano również argument, że odmówienie przyznania aktowi małżeństwa charakteru konstytutywnego podawałoby w wątpliwość cel przyznania kierownikowi urzędu stanu cywilnego kompetencji do odmowy sporządzenia aktu małżeństwa w razie przekazania zaświadczenia z uchybieniem terminu. Oznaczałoby to bowiem, że ustawodawca nakazuje odmówić zarejestrowania małżeństwa, które *de facto* zostało zawarte.

Rozstrzygając przedstawione zagadnienie prawne, SN odwołał się również do okoliczności towarzyszących podpisaniu i ratyfikacji Konkordatu. Zwrócono w szczególności uwagę na niechęć części społeczeństwa, która odbierała ratyfikację tej umowy jako znak wzrostu roli Kościoła Rzymskokatolickiego w życiu społecznym. Sąd zwrócił też uwagę, że konstytutywny charakter aktu małżeństwa sporządzanego przez kierownika urzędu stanu cywilnego przy zawarciu tzw. małżeństwa konkordatowego stanowi instrument kontroli państwa nad zawarciem małżeństwa w formie wyznaniowej. Sporządzanie aktu małżeństwa jedynie jako wyniku rejestracji zdarzenia, które odbyło się przed duchownym, nie mogłoby być traktowane jako forma skutecznej kontroli państwa.

Sąd Najwyższy podkreślił ponadto, że uznanie konstytucyjnego charakteru aktu małżeństwa jako jednej z przesłanek zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej jest równoznaczne z wprowadzeniem wyjątku od ogólnej zasady deklaratywności aktów stanu cywilnego i skutkuje zróżnicowaniem obu form zawarcia małżeństwa, o których mowa w art. 1 k.r.o. Wbrew pogładowi przedstawianemu w literaturze przedmiotu tego rodzaju zróżnicowanie nie prowadzi jednak do sprzeczności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej¹², w tym z zasadami ochrony małżeństwa, proporcjonalności i równości. W ocenie SN, jeżeli nupturienti nie chcą, aby zawarcie przez nich małżeństwa było uzależnione od konieczności sporządzenia aktu małżeństwa, mogą skorzystać z procedury przewidzianej w art. 1 § 1 k.r.o.

Drugim zagadnieniem poddanym analizie w komentowanym orzeczeniu jest charakter terminu do przekazania przez duchownego zaświadczenia o złożeniu wobec niego wymaganych oświadczeń woli do urzędu stanu cywilnego. Punktem wyjścia dla swoich rozważań w tej części Sąd Najwyższy uczynił art. 61a ust. 5 ustawy z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego¹³ oraz odpowiadający mu w swej treści art. 87 ust. 5 zdanie drugie ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego¹⁴. Zgodnie z tymi przepisami kierownik urzędu stanu cywilnego odmawia sporządzenia aktu małżeństwa, jeżeli nie zachowano terminu, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o. Sąd Najwyższy odrzucił prezentowane w literaturze przedmiotu poglądy o instrukcyjnym (porządkowym) i zawitym charakterze omawianego terminu i stwierdził, że przekazanie zaświadczenia i następcze sporządzenie aktu małżeństwa są czynnościami tworzącymi swoistą procedurę administracyjną.

Ostatecznie, uwzględniając powyższe, SN stwierdził, że nie ma podstaw do przyjęcia, iż małżeństwo nie zostaje zawarte, jeżeli wprawdzie duchowny nie zachował terminu do przekazania zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o., aczkolwiek kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa. Na poparcie tej tezy odwołano się w pierwszej

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

¹³ Ustawa z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jedn. Dz. U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 z późn. zm., dalej: p.a.s.c.1986.

¹⁴ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 1378 z późn. zm., dalej: p.a.s.c.2014.

kolejności do przepisów i systematyki Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Zauważono, że tylko jego art. 1 definiuje przesłanki zawarcia małżeństwa, natomiast pozostałe regulacje, w tym art. 8 k.r.o., nie odnoszą się do elementów koniecznych dla zawarcia małżeństwa. Następnie SN zwrócił również uwagę na charakter norm konkordatowych i ich relację do norm polskiego prawa rodzinnego i opiekuńczego. Uwypuklono przy tym okoliczność, że Konkordat jako umowa międzynarodowa nie zawiera norm bezpośrednio stosowanych, a ponadto ogranicza się do określenia relacji tylko pomiędzy państwem polskim a Kościołem Katolickim. Tymczasem, z uwagi na konstytucyjną zasadę równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych, niezbędne jest, aby przesłanki, o których mowa w art. 1 § 2 k.r.o., dotyczyły wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych. Powołując się zaś na wnioski wynikające z wykładni celowościowej, SN stanął na stanowisku, że jeżeli mimo uchybienia terminowi, określonego w art. 8 § 3 k.r.o., czy też ewentualnie innym wymaganiom formalnym związanym ze sporządzeniem i przekazaniem zaświadczenia o złożeniu wymaganych oświadczeń wobec duchownego, kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa, małżonkowie nie mają zazwyczaj świadomości istniejących wadliwości i ich wpływu na istnienie związku małżeńskiego. Nie mogą zatem w krótkim czasie podjąć czynności, które przeciwdziałałyby tej sytuacji, tak jak ma to miejsce wówczas, gdy kierownik urzędu stanu cywilnego odmówi sporządzenia aktu małżeństwa.

3. Ocena stanowiska Sądu Najwyższego

Omawiane orzeczenie swoim zakresem obejmuje w istocie trzy zagadnienia związane z zawarciem małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej. Po pierwsze, odnosi się do charakteru prawnego czynności samego sporządzania aktu małżeństwa w procedurze zawarcia małżeństwa w trybie art. 1 § 2 k.r.o. Po drugie, dotyczy procedury przekazania zaświadczenia sporządzonego przez duchownego do urzędu stanu cywilnego. Po trzecie, rozstrzyga *de facto*, czy możliwe jest domaganie się ustalenia nieistnienia małżeństwa cywilnego zawartego w formie wyznaniowej, w sytuacji gdy został sporządzony akt małżeństwa, pomimo niedopełnienia wymagań określonych w art. 8 k.r.o.

Niektóre spośród argumentów przedstawionych przez SN w kontekście wymienionych powyżej kwestii zasługują na szerszy komentarz. Przede wszystkim należy podzielić stanowisko SN co do konstytutywnego charakteru sporządzenia aktu małżeństwa w przypadku zawarcia małżeństwa w trybie określonym w art. 1 § 2 k.r.o. Przemawiają za tym wnioski wynikające z wykładni językowej, będącej zasadniczą formą wykładni prawa. Nie można tracić z pola widzenia, że jej istota wyraża się w rekonstrukcji znaczenia tekstu prawnego w drodze odwołania się do przesłanek tworzących ów kontekst językowy, który jest przedmiotem interpretacji pojęć i zwrotów występujących w tekście prawnym¹⁵. Co więcej, skoro treść prawa opiera się przede wszystkim na słowie pisanym, jasne jest, że wykładnia prawa musi rozpoczynać się od analizy językowej treści aktu normatywnego¹⁶.

Artykuł 1 § 2 zdanie pierwsze k.r.o. statuuje, że małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Ustawodawca zatem w jednoznaczny sposób, używając spójnika „i” oznaczającego koniunkcję¹⁷, zdecydował, że jedną z przesłanek zawarcia małżeństwa w tym trybie jest sporządzenie aktu małżeństwa. Ponadto treści rekonstruowanej normy nie można odczytywać w oderwaniu od art. 1 § 2 zdanie drugie k.r.o. potwierdzającego, że małżeństwo w omawianym trybie zostaje zawarte „po spełnieniu powyższych przesłanek”. Niewątpliwie zatem, kierując się regułami wykładni językowej, należy zgodzić się, że art. 1 § 2 k.r.o. nadaje czynności sporządzenia aktu małżeństwa rangę jednej z przesłanek zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej.

Zaprezentowanej wyżej oceny nie może zmienić ani wynikająca z przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego retroaktywność skutków prawnych sporządzenia aktu małżeństwa¹⁸, ani uwypuklany na gruncie przepisów dotyczących aktów stanu cywilnego ich deklaratoryjny, co do

¹⁵ Pulka 2012, 122.

¹⁶ Kondej 2019, 41.

¹⁷ Mezglewski, Tunia 2007, 115.

¹⁸ Smyczyński 2006, 102.

zasady, charakter¹⁹. Przepisy dotyczące aktów stanu cywilnego ze względu na materię, którą obejmują, nie mogą być postrzegane jednowymiarowo poprzez przypisanie ich wyłącznie do prawa administracyjnego. Wydaje się, że tego rodzaju sytuacja zachodzi właśnie w przypadku art. 1 § 2 k.r.o. Nie można bowiem pominąć faktu, że instytucje prawne, które kształtują stan cywilny osób lub pewne jego elementy, a także skutki zdarzeń oddziałujących na stan cywilny, stanowią przedmiot przede wszystkim Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, zawierającego w istocie normy materialnoprawne²⁰. Inaczej natomiast jest z przepisami Prawa o aktach stanu cywilnego, które w głównej mierze określają procedurę rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów oraz zasady i tryb dokonywania innych czynności związanych z rejestracją stanu cywilnego. Nie kreują więc skutków prawnych zdarzeń podlegających rejestracji, lecz mają charakter formalnoprawny²¹. W konsekwencji nic nie stoi na przeszkodzie, aby mówiąc o akcie małżeństwa na gruncie Prawa o aktach stanu cywilnego, przypisywać mu charakter deklaratoryjny, natomiast na gruncie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego uznawać go za konstytutywny.

Nie można również tracić z pola widzenia, że w przypadku zawierania małżeństwa w formie wyznaniowej, w świetle art. 87 ust. 3 p.a.s.c.2014, podstawę sporządzenia aktu małżeństwa stanowi zaświadczenie stwierdzające, że oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński podlegający również prawu polskiemu zostały złożone w obecności duchownego. Przepisy Prawa o aktach stanu cywilnego z 2014 r. (a także poprzednio obowiązującego Prawa o aktach stanu cywilnego z 1986 r.) formułują zakres danych, które obligatoryjnie muszą być zawarte w omawianym zaświadczeniu. Co więcej, zgodnie z art. 8 § 2 zdanie drugie k.r.o. zaświadczenie przekazane przez duchownego do urzędu stanu cywilnego musi być podpisane przez duchownego, małżonków oraz dwóch pełnoletnich świadków obecnych przy złożeniu tych oświadczeń. Ponadto art. 8 § 3 k.r.o. nakłada na duchownego obowiązek przekazania do urzędu stanu cywilnego zarówno tego zaświadczenia, jak i zaświadczenia sporządzonego uprzednio przez kierownika USC i stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa.

¹⁹ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 kwietnia 2016 r., II OSK 1927/14, Legalis nr 1510907; Gołaczyński 2015, 4.

²⁰ Szadok-Bratuń 2018, 475.

²¹ Gondorek, Ustowska 1991, 13–14.

Ma się to dokonać przed upływem pięciu dni od złożenia oświadczeń w obecności duchownego, przy czym nadanie tych dokumentów jako przesyłki poleconej w polskim urzędzie pocztowym jest równoznaczne z przekazaniem ich do urzędu stanu cywilnego.

W uchwale z dnia 10 maja 2023 r. Sąd Najwyższy wprowadził powołając się na art. 8 k.r.o. w ogólności, jednak w uzasadnieniu przedmiotowego orzeczenia skoncentrował się wyłącznie na problematyce uchybienia terminowi, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o. jako przesłance odmowy sporządzenia aktu małżeństwa. Odnosząc się do powyższego, jako trafne należy ocenić stanowisko SN, że terminowi, o którym mowa w art. 8 § 3 k.r.o., nie można przypisać charakteru instrukcyjnego²². Duchowny nie może bowiem zostać uznany za typowy organ prowadzący postępowanie z zakresu rejestracji zmiany stanu cywilnego, w szczególności nie pełni on funkcji urzędnika urzędu stanu cywilnego²³. Co więcej, cechą charakterystyczną dla terminów instrukcyjnych jest to, że nie wywołują one żadnych konsekwencji procesowych dla strony w przypadku ich niedochowania przez organ prowadzący postępowanie²⁴. Natomiast z brzmienia art. 87 ust. 3 i 5 p.a.s.c.2014 (podobnie jak art. 61a ust. 5 p.a.s.c.1986) wynika, że kierownik urzędu stanu cywilnego powinien odmówić sporządzenia aktu małżeństwa, jeżeli dokument, o którym mowa w ust. 1, przekazano do urzędu stanu cywilnego po upływie terminu określonego w art. 8 § 3 k.r.o. Nie można zatem uznać, że jest to termin, który ma na celu jedynie usprawnienie działania występującego w tej procedurze duchownego.

Trzeba zauważyć, że przesłanki odmowy sporządzenia aktu małżeństwa nie zostały wyczerpująco określone ani w Prawie o aktach stanu cywilnego z 1986 r., ani w obecnie obowiązującej ustawie regulującej instytucję aktów stanu cywilnego z 2014 r. W doktrynie przyjmuje się, że kierownik urzędu stanu cywilnego winien odmówić sporządzenia aktu małżeństwa m.in. wówczas, gdy duchowny, przed którym nupturienti złożyli wymagane oświadczenia woli, nie opatrzył podpisem zaświadczenia w części, w jakiej potwierdza, że określone osoby zawarły małżeństwo podlegające prawu wewnętrznemu określonego związku wyznaniowego i wyraziły wolę

²² Przeciwny pogląd w doktrynie wyraziła m.in. Balwicka-Szczyrba 2011, 86.

²³ Smoczyński 2002, 167.

²⁴ Jadłowski 2017, 171.

jednoczesnego zawarcia małżeństwa świeckiego²⁵, jak również w przypadku braku podpisów małżonków lub choć jednego z nich²⁶. Ponadto kierownik urzędu stanu cywilnego powinien odmówić sporządzenia aktu małżeństwa, gdy omawiane powyżej zaświadczenie w ogóle nie zostanie przekazane do urzędu stanu cywilnego, chyba że zostanie udowodnione, iż zostało ono utracone²⁷.

Uchybienie duchownego co do któregośkolwiek z jego obowiązków określonych w art. 8 k.r.o., a zatem nie tylko niedotrzymanie terminu do przekazania zaświadczenia o złożeniu wobec niego przez nupturientów oświadczeń, o których mowa w art. 1 § 2 k.r.o., zgodnie z logiką obowiązujących unormowań pociąga za sobą skutek w postaci odmowy sporządzenia aktu małżeństwa. Natomiast niesporządzenie aktu małżeństwa wyklucza możliwość ustalenia istnienia małżeństwa w trybie art. 189 Kodeksu postępowania cywilnego²⁸. Uchybienie obowiązkowi, o którym mowa w art. 8 k.r.o., może skutkować również poniesieniem przez duchownego odpowiedzialności odszkodowawczej.

W końcu podzielić należy stanowisko SN, że dla rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego nie jest możliwe oparcie się wyłącznie na treści art. 10 Konkordatu. O ile bowiem nie sposób nie docenić znaczenia wskazanej regulacji dla wprowadzenia do polskiego porządku prawnego instytucji, która jest określana jako wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa, o tyle nie można pominąć, że art. 1 § 2 k.r.o. odnosi się nie tylko do Kościoła Katolickiego, a do wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych, jeżeli tylko, zgodnie z art. 1 § 3 k.r.o.:

[...] ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa regulująca stosunki między państwem a kościołem albo innym związkiem wyznaniowym przewiduje możliwość wywołania przez związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu tego kościoła albo innego związku wyznaniowego takich skutków, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego.

²⁵ Smoczyński 2002, 168.

²⁶ Pietrzak 2011, 169–170.

²⁷ Szadok-Bratuń 2013, 316.

²⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.

Brzmienie przywołanego przepisu z całą pewnością jest przejawem konstytucyjnej zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych²⁹.

Podsumowanie

Trafne jest stanowisko wyrażone w piśmiennictwie, że prawo państwowe nie ingeruje w wymogi zawarcia małżeństwa zgodnie z prawem wewnętrznym związków wyznaniowych. Stawia jednak dodatkowe warunki niezbędne do tego, aby o skutecznym zawarciu małżeństwa można było mówić także na forum cywilnym³⁰. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy w głosowanej uchwale, tego rodzaju przesłanką konieczną w świetle art. 1 § 2 k.r.o. jest czynność kierownika urzędu stanu cywilnego polegająca na sporządzeniu aktu małżeństwa. Międzygałęziowe przepisy dotyczące rejestracji zdarzeń z zakresu stanu cywilnego umożliwiają ich analizowanie w dwojaki sposób, tj. jako *ius administrare* i *ius familiae* ewentualnie jako *ius administrare* lub *ius familiae*.

Procedurę, o której mowa w art. 8 k.r.o., należy traktować jako procedurę administracyjną³¹ *sui generis*, uregulowaną w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, której naruszenie przez duchownego powinno, co do zasady, skutkować odmową sporządzenia aktu małżeństwa. Jeżeli jednak – pomimo uchybień w zakresie wymagań, o których mowa w art. 8 k.r.o. – dojdzie do sporządzenia aktu małżeństwa, należy przyjąć, że małżeństwo cywilne zostało zawarte. Odmienne jest natomiast w sytuacji, gdy odmowa sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego stanowi konsekwencję uchybienia przez duchownego terminowi do przekazania zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 k.r.o.³² Dla zminimalizowania ryzyka poniesienia przez małżonków negatywnych konsekwencji niewłaściwego działania duchownego, w szczególności zaś nieterminowego złożenia zaświadczenia do urzędu stanu cywilnego, należałoby *de lege ferenda* rozważyć możliwość wprowadzenia w Polsce (na wzór włoskich

²⁹ Abramowicz 2014, 144.

³⁰ Steczkowski 2010/2011, 60.

³¹ Mezglewski, Tunia 2007, 183.

³² Sobański 2003, 50.

rozwiązań w odniesieniu do wpisu opóźnionego³³⁾ samodzielnego podejmowania czynności, o których mowa w art. 8 k.r.o. przez samych małżonków. Polski ustawodawca przyznaje bowiem uprawnienie do działania przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego wyłącznie duchownemu.

Bibliografia

- Abramowicz, Aneta Maria. 2014. „Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 17: 127–149. DOI: <https://doi.org/10.31743/spw.5116>.
- Balwicka-Szczyrba, Małgorzata. 2011. „Zasady biegu 5-dniowego terminu z art. 8 § 3 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego”. W: *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej*, red. Anna Tunia, 85–93. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Baranowska, Anna Monika. 2014. „Wpis faktu zawarcia małżeństwa kanonicznego do rejestru małżeństw akt stanu cywilnego”. *Roczniki Nauk Prawnych* 24(1): 123–141.
- Biernat, Stanisław, Monika Niedźwiedz. 2012. „Znaczenie prawa międzynarodowego i unijnego dla prawa administracyjnego i administracji publicznej w świetle Konstytucji RP”. W: *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, red. Roman Hauser, Andrzej Wróbel, Zygmunt Niewiadomski, 89–125. System Prawa Administracyjnego 2. Warszawa: C.H. Beck.
- Domański, Rafał Andrzej. 2006. „Konstytutywny czy deklaracyjny charakter sporządzenia aktu małżeństwa w USC w przypadku małżeństwa konkordatowego”. *Państwo i Prawo* 3: 86–99.
- Gołaczyński, Jacek. 2015. „Akta stanu cywilnego w prawie cywilnym i postępowaniu cywilnym”. *Prawo Mediów Elektronicznych* 1: 3–6.
- Gonderek Kazimierz, Antonina Ustowska. 1991. *Prawo o aktach stanu cywilnego: komentarz: przepisy wykonawcze i związane*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Góralski, Wojciech. 1998. *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
- Góralski, Wojciech. 2013. „Czy art. 10 ust. 1 konkordatu jest niewłaściwie stosowany?”. *Państwo i Prawo* 12: 99–106.

³³⁾ Na temat zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej w prawie włoskim zob. np. Stanisław 2011, 177–188 i przywołana tam literatura.

- Jadłowski, Przemysław. 2017. „Naruszenie przez sąd terminu instrukcyjnego w postępowaniu cywilnym jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa”. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ* 10: 170–183.
- Kondej, Mikołaj. 2019. „Przełamanie rezultatów wykładni językowej zgodnie z zasadą nadrzędności konstytucji”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 81(3): 39–52. DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2019.81.3.3>.
- Krajczyński, Jan. 2011. „Swoboda wyboru formy małżeństwa w Polsce”. *Ius Matrimoniale* 16(22): 143–159.
- Krukowski, Józef. 1999. „Zawarcie małżeństwa kanonicznego ze skutkami cywilnymi (art. 10 Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską)”. *Roczniki Nauk Prawnych* 9(1): 221–244.
- Krukowski, Józef. 2018. „Konkordat polski 1993/1998: geneza, przedmiot i stosowanie”. *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 28(31): 41–59. DOI: <https://doi.org/10.32077/bskp.5242>.
- Mączyński, Andrzej. 2003. „Konkordatowa forma zawarcia małżeństwa”. *Rejent* 10(150): 127–149.
- Mezglewski, Artur. 1999. „Przepisy wprowadzające w życie instytucję małżeństwa konkordatowego”. *Roczniki Nauk Prawnych* 9(1): 245–265.
- Mezglewski, Artur, Anna Tunia. 2007. *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pęczyk-Tofel, Anna, Marcin Stanisław Tofel. 2007. „Przesłanki zawarcia małżeństwa konkordatowego w świetle przepisów Konstytucji”. *Przegląd Sądowy* 17(7/8): 58–70.
- Pietrzak, Helena. 2011. „Odmowa sporządzenia aktu małżeństwa”. *Ius Matrimoniale* 16(22): 161–175.
- Pulka, Zbigniew. 2012. *Podstawy prawa. Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*. Poznań: Wydawnictwo Forum Naukowe Passat–Paweł Pietrzyk.
- Smyczyński, Tadeusz. 2002. „Odpowiedzialność odszkodowawcza duchownego z powodu naruszenia prawa przy zawieraniu małżeństwa”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 64(2): 165–177.
- Smyczyński, Tadeusz. 2006. „Konstytutywny charakter sporządzenia aktu małżeństwa konkordatowego”. *Państwo i Prawo* 3: 10–103.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Zaświadczenie urzędu stanu cywilnego a przesłanki małżeństwa „konkordatowego”. *Państwo i Prawo* 5: 30–33.
- Stanisz, Piotr. 2011. „Zawarcie małżeństwa w formie wyznaniowej w prawie włoskim”. W: *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej*, red. Anna Tunia, 177–188. Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Steczkowski, Piotr. 2010/2011. „Małżeństwo wyznaniowe w prawie polskim”. *Premisla Christiana* 14: 53–63.
- Szadok-Bratuń, Aleksandra. 2013. *Procedura zawierania małżeństwa „konkordatowego” w kontekście polskiego prawa administracyjnego*. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Szadok-Bratuń, Aleksandra. 2018. „Cywilizacja i kanonizacja prawa o aktach stanu cywilnego”. W: *Cywilizacja administracji publicznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UWr dra hab. Jana Jeżewskiego*, red. Jerzy Korczak, 471–484. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Szczyrba, Małgorzata. 2003. „Charakter prawny 5-dniowego terminu z art. 8 § 3 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego”. *Gdańskie Studia Prawnicze* 10: 121–131.
- Tunia, Anna. 2020. „Wpływ braku rejestracji małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej na bezpieczeństwo obrotu prawnego”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 23: 307–331. DOI: <https://doi.org/10.31743/spw.7798>.
- Wójcik, Joanna. 2016. „Zawity czy instrukcyjny charakter pięciodniowego terminu z art. 8 § 3 ustawy z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Rozważania prawnoporównawcze”. *Przegląd Sądowy* 5: 105–119.

